

ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ (1576–1636 РР.): РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СЬОГОДЕННЯ

Серед перших закладів вищого типу стали Острозька школа-академія та Києво-Могилянська академія. Острозька школа-академія є однією з перших шкіл вищого ступеня в Україні і найвизначнішою серед православних навчальних закладів XVI-XVII ст., що їх відкривали українські магнати.

Школа-академія в Острозі була організована князем Острозьким на його кошти 1576 року. Від самого початку заснування їй призначалась відповідальна політична роль – протистояти колонізаторському впливові на українську та білоруську молодь католицько-єзуїтських навчальних закладів. Тому в навчальному процесі багато уваги приділялося вихованню в учнів почуття патріотизму, любові до культури, мови, традицій свого народу. Острозьку школу називали „тримовним лицеем” або „слов’яно-греколатинською академією”. Іншими словами, її заснування було початком компромісу між представниками східнослов’янської просвітньої традиції та „латинської науки” [1].

На сер. XVI ст. Острог був значним центром науки. У цьому місті знаходили притулок багато вільнолюбних і сміливих мислителів, які зазнали переслідувань у себе на батьківщині. Острозька школа стала організаційним центром діяльності наукового гуртка, який об’єднував талановитих вчених латинської, грецької, слов’янської мов, видатних математиків, астрономів, філософів, польських і угорських феодалів. Заснування саме у приватних волинських володіннях літературноперекладацького гуртка нового типу і першої української школи вищого рівня було закономірним явищем. Адже найсприятливіші умови для розвитку української культури на той час склалися саме у Східній Волині.

Сильними були позиції православних магнатів, які мали можливість матеріально забезпечити різноманітні коштовні починання, зокрема у шкільництві. Активність міщанства була незначною, частково внаслідок приватного характеру абсолютної більшості міст. Їхні мешканці на відміну від міщан державних міст користувалися меншою політичною та економічною свободою і загалом мало проявляли себе в громадському житті краю.

Особливо не виділялась і місцева церковна ієрархія, яка, як і вся українська церква, перебувала в той час у стані кризи. Ні Луцько-Острозьке, ні Володимиро-Берестейське єпископство не йшли вперед у культурному русі [1]. Національний гніт на цих землях відчувався порівняно мало. Мала кількість католиків і переважно поляками) не могла відігравати домінуючої ролі, місцева адміністрація рекрутувалася переважно з числа українців, які ще обіймали всі ключові посади.

До того ж Волинь перед 1596 р. входила до складу Великого князівства Литовського. Отож, у силу історично-зумовлених причин, провідною культуротворчою силою у 70-х рр. XVI ст. стали великі волинські землевласники. Те, що вони найбільше були зацікавлені у заснуванні в своєму регіоні школи вищого типу, крім загальнокультурних мотивів, стимулювалось і суто місцевими обставинами.

Україна до польського королівства спричинила певні зміни в побуті. Для отримання посад в установах, де попередньо панувала українська мова, стало потрібне досконале володіння польською та латинською, загалом вищий освітньо-культурний рівень. Цього потребувало і загальнодержавне політичне життя (сеймики, з’їзди, сейми), до якого прилучилися волинські феодалі. Система домашнього, прицерковного чи примонастирського навчання шляхетських та міщанських дітей вже не відповідала вимогам часу. Натомість висилання юнаків на студії в польські, а тим більше закордонні

вищі школи, потребувало значних витрат. До того ж вони, як і католицькі та протестантські школи Речі Посполитої, прямо чи посередньо сприяли полонізації української молоді[3]. Вирішити ці непрості проблеми і були покликані гурток інтелектуалів у Миляновичах та школа вищого типу в Острозі.

Академію в Острозі заснував Василь-Костянтин Костянтинович Острозький (1526 – 1608) – найбільший магнат держави, відомий меценат, нащадок самого Володимира Святославича. Вибір князем Острога для влаштування академії, друкарні і літературно наукового гуртка був не випадковим [5].

Насамперед з престижних міркувань, йому імпонувало те, щоб розмістити академію в „домонаральному граді” – місті яке дало назву роду – і одному з осередків православної ЛуцькоОстрозької єпархії. Відповідної ваги осередкові надавало і те, що на зламі XVI – XVII ст. князівський двір (в Острозі та Дубні) ставав центром політичного життя України. Острозький споруджував школу „майже з королівським розмахом”. Значні суми записала їй близько 1579 р. і його племінниця Гальшка Острозька. Вона падала на „шпиталь и академию острозьку, на монастирь святого Спаса недалеко Луцка над рекою Стыром и на сели Доросиню” шістьтисяч коп. грошей [5].

При організації школи, як і всього культурно-видавничого центру в Острозі, зразком стали, очевидно, приватні католицькі і протестантські освітні осередки Речі Посполитої та деякі закордонні. В основу діяльності було покладено традиційне для середньовічної Європи вивчення „семи вільних наук”. Проте заснована школа докорінно відрізнялася від західноєвропейських чи польських початкових та середніх шкіл своїм активним використанням греко-візантійської культурної спадщини та виразно національним характером. Унікальність та оригінальність її виявилися і в тому, що відповідно до культурних та політично релігійних потреб України тут своєрідно інтерпретували гуманістичну ідею „тримовного лицю” (тобто гебрайсько-греко-латинського). Православний характер школи зумовив заміну гебрайської церковнослов'янською мовою. Вперше ідею тримовної школи (покликаної готувати видання Біблії) висунув і спопуляризував у Європі Еразм Роттердамський (1467 – 1536) [4].

На високий науково-методичний рівень було поставлено навчання церковнослов'янської. Підготовка до публікації Біблії стимулювала тут вироблення певних сталих граматичних засад, ознайомлення з тогочасною європейською мовознавчою думкою. Трьома мовами читались і початкові філософські курси.

Отже, в Острозькій академії вперше серед українських шкіл викладання велося церковнослов'янською, грецькою та латинською мовами. Відповідно до вимог часу студента могли знайомитись із основами права, зокрема церковного. Починаючи з 1583 р., Острозьку школу сучасники часто називали „Академією” зокрема так про неї писали фундаторка Гальшка Острозька, ректор Герасим Смотрицький, ідеологічний супротивник Іпатій Потій, укладач інвентарю міста (1620 р.). Навіть єзуїтський хроніст Ян Велевіцький з Кракова величав її „схизматицькою академією”, на протривагу єзуїтській острозькій „Колегії” (1623) [4].

Фактично вона була середнім навчальним закладом. У певні періоди, за наявності висококваліфікованих фахівців могли впроваджуватись і окремі курси академічного рівня. Європейські престижні навчальні заклади підвищеного рівня у XVI ст. іменувались академіями і за відсутності для цього формальних підстав, наприклад, академія Люблінського в Познані заснована 1519 року, чи організована у 1559 році Жаном Кальвіном відома Женевська гімназія, яка готувала кандидатів на пасторів та урядовців-працівників. У тодішніх умовах навіть магнат Острозький не зміг би добитися для своєї школи, антикатолицької за спрямуванням, прав вищого навчального закладу.

Згідно з європейською практикою прерогатива надання університетських прав належала королеві (при апробації папи римського і сейму) [2]. До того ж вже існуючі академії всіляко чинили опір виникненню нових, конкурентних шкіл.

Однак формальна невизначеність статусу закладу, його приватний характер опосередковано сприяли виникненню вперше в Україні світської публічної школи, незалежної не тільки від державних чинників та костельної ієрархії, але навіть від православної церкви. Світськими людьми були викладачі (бакалаври), більшість ректорів. Фактично в Острозі вперше було подолано монополію церкви в українській освіті.

Список використаних джерел

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія. Навч. посіб. К.: Либідь, 1998. 306с.
2. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури. Київ.: Центр навчальної літератури, 2003. 316 с.
3. Ісаєвич Я.Д. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI— XVII ст. К.: Наук, думка, 1966
4. Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576—1636). Київ, 1990.
5. Мицько І. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. Острозька давнина: Досл, і матеріали. Львів, 1995. С. 13—22.

Свген КОЖУШКО

ХАРКІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ В ІСТОРІЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ

Харківський колегіум як середній навчальний заклад України був заснований як слов'яно-латинська школа у Белгороді в 1722 році за зразком Києво-Могилянської академії. Фундатор цього закладу єпископ Белгородський і Обоянський Єпіфаній Тихорський перебував під впливом просвітницьких ідей і всіляко сприяв розвитку освіти на Слобожанщині. Велику роль в історії колегіуму відіграв князь М. М. Голіцин - командувач військами Слобідської України, який запропонував перенести школу до Харкова, маючи намір підняти значення цього міста як авторитетного культурного осередку Слобожанщини. У 1726 році школу було переведено до Харкова. Після відкриття у 1734 році класу богослов'я школа стала називатися колегіумом, а від 40-х років XVIII століття в пошану до пам'яті її засновника Є. Тихорського (р. н. невід. - 1731, м. Белгород, тепер РФ) – “Тихоріянським колегіумом”, а деякий час – Тихореціанською академією [1]. Після заснування Харківського університету Колегіум було перетворено на Харківську семінарію.

Становленню Харківського колегіуму сприяла широка благодійна підтримка перш за все його фундатора Є. Тихорського, українських гетьманів, козацько-гетьманської старшини, а також видатних представників духовної еліти України XVIII-XIX століть та різних верств населення Слобідської України [1]. В Харкові Є. Тихорський зробив чимало для становлення матеріального статку колегіуму та забезпечення його викладацькими кадрами. Завдяки його клопотанням козацька старшина та духовенство зробили значні пожертвування маєтків, земель, подвір'їв, млинів тощо. Один з найкращих будинків, розташований в історичному центрі Харкова, добудований за часів Є. Тихорського і пристосований під навчальний корпус.

Є. Тихорський дав власні кошти на будівництво бурси для незаможних студентів і з дозволу Синоду передав у власність Харківському колегіуму Озерську, Чугуївську та Аркадійську пустині (1729), об'єднавши Парафіяльну Покровську церкву з Харківським